

INGLIZ, LOTIN VA O‘ZBEK TILLARIDA TIBBIYOT SOHASIGA OID FE’LLARNING MORFOLOGIK TIPOLOGIYASI

Usmonova Dilyayra Rustamovna
Toshkent Davlat tibbiyot universiteti
Ingliz va Lotin tili o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Ingliz, Lotin va O‘zbek tillarida tibbiyot sohasida ishlatiladigan fe’llarning morfologik tuzilishi va tipologiyasini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot jarayonida har bir tilning o‘ziga xos fe’l shakllanishi, qo‘shimchalar va zamon-asosiy morfologik xususiyatlari tahlil qilindi.

Maqola tibbiyot tilida keng tarqalgan harakat va jarayonlarni ifodalovchi fe’llarni solishtirmali tarzda yoritadi. Ingliz tilida tibbiyot fe’llari ko‘proq analitik shakl va yordamchi fe’llar bilan ifodalanadi, Lotin tilida esa sintetik va infleksiya asosidagi fe’llar ustunlik qiladi. O‘zbek tilida esa fe’llar qo‘shimchalar orqali zamon, shaxs va holatlarni aniqlashga asoslangan.

Shuningdek, maqolada tilning morfologik imkoniyatlari va tibbiyot terminologiyasiga moslashuv darajasi taqqoslanadi. Bu tadqiqot tibbiyot sohasida til o‘rganish, terminologiya yaratish va professional kommunikatsiya jarayonlarida samarali foydalanish uchun asosiy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *fe’l morfologiyasi, tibbiyot leksikasi, solishtirmali tilshunoslik, ingliz tili, lotin tili, o‘zbek tili, zamon va shaxs, morfologik tipologiya.*

KIRISH

Tibbiyot sohasida kommunikatsiya va ilmiy faoliyat samaradorligi ko‘pincha tilga bog‘liq bo‘ladi. Ayniqsa, fe’llar bemorlar holatini, kasallik jarayonlarini va tibbiy amaliyotdagi harakatlarni ifodalashda markaziy rol o‘ynaydi. Shu sababli, turli tillarda tibbiyot sohasiga oid fe’llarning morfologik xususiyatlarini o‘rganish tilshunoslik va tibbiyot terminologiyasi rivojida muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – Ingliz, Lotin va O‘zbek tillarida tibbiyot sohasida ishlatiladigan fe’llarning morfologik tipologiyasini solishtirmali tarzda tahlil qilish. Mazkur solishtirmali yondashuv har bir tilning fe’l shakllanishi, zamon, shaxs va holatni ifodalash uslublari bilan tanishish imkonini beradi.

Kirishda shuningdek, tibbiyot sohasidagi fe’llarning ilmiy va amaliy ahamiyati, ularning morfologik imkoniyatlari va tilga moslashuv darajasi yoritiladi. Tadqiqot natijalari nafaqat lingvistik tahlil, balki tibbiyot sohasidagi terminologiya va professional kommunikatsiya jarayonlarida ham amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Morfologik tipologiyaning solishtirmali xususiyatlari

Ingliz tili: analitik morfologiya, yordamchi fe'llar, ko'p zamon shakllari, shaxs o'zgarishi minimal, jarayonlar va harakatlar keng qamrovli ifodalanadi.

Lotin tili: sintetik morfologiya, shaxs va zamon infleksiyalari orqali qat'iy belgilangan, jarayonni aniq va ilmiy ifodalaydi, tibbiyot terminologiyasiga asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek tili: qo'shimcha morfemalar bilan zamon, shaxs, holat va taraf aniqlanadi, fe'llar jarayon va holatni aniq ko'rsatadi, analitik va sintetik imkoniyatlar uyg'unlashgan.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, har bir til o'z morfologik tizimi orqali tibbiyot fe'llarini aniq va ilmiy ifodalashga moslashgan, lekin har birining o'ziga xos uslubi va tipologik imkoniyatlari mavjud. Ingliz tili qulaylik va tez ifodani ta'minlasa, Lotin tili ilmiy qat'iylilikni, O'zbek tili esa aniq va ko'p jihatdan fleksiya ifodani beradi.

Tibbiyotga doir 10 ta dolzarb fe'l va ularning morfologik tipologiyasi:

1. Diagnose / Diagnostico / Tashxis qo'yish

Ta'rif: Bemorning kasallik holatini aniqlash, tashxis qo'yish jarayoni.

Ingliz tili: Analitik fe'l tizimi. Zamonda va shaxsda o'zgarish yordamchi fe'llar orqali ifodalanadi. Misol: The physician diagnoses the patient, The doctor is diagnosing a rare disease, The specialist has diagnosed multiple cases.

Lotin tili: Sintetik fe'l. "Diagnostico" fe'li shaxs va zamoni qo'shimchalar orqali bildiradi. Misol: Medicus aegrotum diagnostico observavit.

O'zbek tili: Qo'shimchali fe'l. Hozirgi zamon: shifokor tashxis qo'yadi, O'tgan zamon: shifokor tashxis qo'ydi, Buyruq: tashxis qo'y! Misol: Shifokor bemorning alomatlarini tahlil qilib, aniq tashxis qo'ydi.

2. Treat / Tracto / Davolash

Ta'rif: Kasallik yoki jarohatni bartaraf etish, davo qilish.

Ingliz tili: Analitik. Zamonga bog'liq: The doctor treats chronic illness, The nurse is treating a patient, The physician has treated multiple patients.

Lotin tili: Sintetik. Tracto fe'li zamon va shaxsni infleksiya orqali bildiradi. Misol: Medicus aegrotum tractavit et curationem praebuit.

O'zbek tili: Qo'shimchali. Hozirgi zamon: shifokor davolaydi, O'tgan zamon: shifokor davoladi, Buyruq: davolang! Misol: Shifokor kasalni individual yondashuv bilan davoladi.

3. Operate / Opero / Jarrohlik qilish

Ta'rif: Jarrohlik amaliyotini bajarish.

Ingliz tili: Present simple, continuous va perfect orqali jarayon ifodalanadi: The surgeon operates carefully, The surgeon is operating, The surgeon has operated successfully.

Lotin tili: Sintetik. "Opero" fe'li shaxs va zamoni infleksiya orqali bildiradi. Misol: Chirurgus aegrotum operavit.

O'zbek tili: Qo'shimchali. Hozirgi: shifokor jarrohlik qiladi, O'tgan: shifokor jarrohlik qildi, Buyruq: jarrohlik qil! Misol: Jarroh murakkab operatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

4. Prescribe / Praescribo / Retsept yozish

Ta'rif: Dori yoki terapiya tartibini belgilash.

Ingliz tili: Analitik. The doctor prescribes antibiotics, The physician is prescribing treatment, The doctor has prescribed medication.

Lotin tili: Sintetik. Praescribo fe'li shaxs va zamon infleksiyalari bilan ishlatiladi. Misol: Medicus aegroto medicamenta praescripsit.

O'zbek tili: Qo'shimchali. Hozirgi: shifokor retsept yozadi, O'tgan: shifokor retsept yozdi, Buyruq: retsept yoz! Misol: Shifokor bemor holatiga mos retsept yozdi.

5. Monitor / Monstro / Kuzatish

Ta'rif: Bemor holatini nazorat qilish.

Ingliz tili: The nurse monitors vital signs, The nurse is monitoring, The team has monitored carefully.

Lotin tili: Sintetik. Monstro fe'li shaxs va zamonni infleksiya bilan bildiradi. Misol: Aegrotum monstro diligenter observavit.

O'zbek tili: Hozirgi: hamshira bemorni kuzatadi, O'tgan: hamshira bemorni kuzatdi, Buyruq: kuzating! Misol: Hamshira bemorning yurak urishini uzluksiz kuzatdi.

6. Inject / Iniecio / Inyeksiya qilish

Ta'rif: Dori yoki vaksina tanaga kiritish.

Ingliz tili: The nurse injects the patient, The nurse is injecting the vaccine, The nurse has injected.

Lotin tili: Sintetik. Iniecio fe'li infleksiya orqali shaxs va zamon bilan ifodalanadi. Misol: Medicus aegrotum iniectione curavit.

O'zbek tili: Hozirgi: hamshira inyeksiya qiladi, O'tgan: hamshira inyeksiya qildi, Buyruq: inyeksiya qil! Misol: Hamshira bemorga dorini inyeksiya orqali berdi.

7. Resuscitate / Resuscito / Hayotga qaytarish

Ta'rif: Bemorni hushidan ketishdan so'ng hayotga qaytarish.

Ingliz tili: Paramedics resuscitate unconscious patients, Paramedics are resuscitating, Paramedics have resuscitated.

Lotin tili: Sintetik. Resuscito fe'li infleksiya orqali shaxs va zamon bilan ishlatiladi. Misol: Paramedicus aegrotum resuscitavit et vitam servavit.

O'zbek tili: Hozirgi: shifokor hayotga qaytaradi, O'tgan: shifokor hayotga qaytardi, Buyruq: hayotga qaytar! Misol: Shifokor kardiak arrestga uchragan bemorni hayotga qaytardi.

8. Examine / Examino / Tekshirish

Ta'rif: Bemorni tekshirish, alomatlarini aniqlash.

Ingliz tili: The doctor examines the patient, The doctor is examining, The doctor has examined.

Lotin tili: Sintetik. Examino fe'li shaxs va zamonni infleksiya orqali bildiradi. Misol: Medicus aegrotum examinandus diligenter observavit.

O'zbek tili: Hozirgi: shifokor bemorni tekshiradi, O'tgan: shifokor bemorni tekshirdi, Buyruq: tekshiring! Misol: Shifokor bemorning barcha alomatlarini diqqat bilan tekshirdi.

9. Transfuse / Transfundo / Qon quyish

Ta'rif: Qon yoki qon preparatlarini bemorga kiritish.

Ingliz tili: The nurse transfuses blood, The nurse is transfusing plasma, The nurse has transfused.

Lotin tili: Sintetik. Transfundo fe'li shaxs va zamonni infleksiya orqali ifodalaydi. Misol: Medicus sanguinem transfudit.

O'zbek tili: Hozirgi: hamshira qon quyadi, O'tgan: hamshira qon quydi, Buyruq: qon quy! Misol: Hamshira jarrohlik vaqtida bemorga qon quydi.

10. Operate-complicate / Opero complico / Murakkab jarrohlik qilish

Ta'rif: Murakkab jarrohlik amaliyotini bajarish, jarayonni murakkablashtirish bilan bog'liq fe'l.

Ingliz tili: The surgeon operates complicated cases, The surgeon is operating complicated procedures, The surgeon has operated successfully.

Lotin tili: Sintetik. Opero complico fe'li zamon va shaxsni infleksiya orqali bildiradi. Misol: Chirurgus casum complicatum operavit.

O'zbek tili: Hozirgi: shifokor murakkab operatsiya qiladi, O'tgan: shifokor murakkab operatsiya qildi, Buyruq: murakkab operatsiya qil! Misol: Shifokor murakkab jarrohlik amaliyotini muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

Morfologik tahlil xulosasi

Ingliz tili: Analitik, yordamchi fe'llar yordamida zamon va aspektni ifodalaydi, shaxs o'zgarishi minimal, jarayonlar va harakatlar keng qamrovli.

Lotin tili: Sintetik, shaxs va zamon infleksiyalari orqali qat'iy belgilangan, ilmiy qat'iylilik va aniq terminologiya.

O'zbek tili: Qo'shimchalar orqali zamon, shaxs, holat va tarafni bildiradi, analitik va sintetik imkoniyatlarni uyg'unlashtiradi.

Ushbu tahlil orqali tibbiyotga doir 10 ta dolzarb fe'lning har bir tildagi morfologik tipologiyasi chuqur yoritildi.

XULOSA

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tibbiyot sohasidagi fe'llar har bir tilning morfologik xususiyatlariga mos ravishda o'ziga xos tarzda shakllangan va ishlatiladi. Ingliz tili fe'llarni analitik tizim orqali ifodalaydi, bu yordamchi fe'llar va asosiy fe'lning turli zamon shakllari orqali bemor holati, jarayon va amaliyotlarni aniq

ifodalash imkonini beradi. Bu til tibbiyotda tez va sodda kommunikatsiya uchun qulaydir, ammo shaxs belgisi ko‘pincha minimal ifodalanadi.

Lotin tili esa sintetik morfologiyaga asoslangan bo‘lib, fe‘llar infleksiya orqali shaxs, zamon va holatni qat’iy ifodalaydi. Bu tibbiyot terminologiyasining ilmiy qat’iyligini ta’minlaydi va fe‘llarning aniq, mukammal va ilmiy tarzda ishlatilishini kafolatlaydi. Murakkab jarayonlar, diagnostika va jarrohlik amaliyotlarini ifodalashda Lotin tili fe‘llari ilmiy qat’iylilik va aniqlikni saqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. **Karimov, S.** Tibbiyot tilida ingliz fe‘llarining morfologik tahlili. Toshkent: Fan, 2020. – Ushbu manba tibbiyot terminologiyasida ingliz tilidagi fe‘llarning zamon, shaxs va aspekt bo‘yicha tahlilini beradi, diagnostika va davolash jarayonlariga oid misollar bilan boyitilgan.
2. **Murodova, L.** Lotin tili va tibbiyot terminologiyasi: Fe‘l tizimi va morfologik xususiyatlari. Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2018. – Lotin tilidagi fe‘llarning sintetik morfologiyasi, infleksiya va zamon-shaxs shakllari tibbiyot amaliyoti bilan bog‘liq holda yoritilgan.
3. **Raximova, N.** O‘zbek tilida tibbiyot fe‘llari: Morfologik va semantik tahlil. Toshkent: Akademnashr, 2021. – O‘zbek tilida tibbiyotga doir fe‘llarning qo‘shimchalar, zamon, shaxs va taraf jihatlari bilan tahlili. Bemor holatini ifodalash va jarayonlarni aniqlashga yo‘naltirilgan.
4. **Abdullayev, T.** Solishtirma tibbiyot lingvistikasi: Ingliz, Lotin va O‘zbek tillari. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019. – Ushbu manba tilshunoslik va tibbiyot terminologiyasini solishtirma tarzda yoritadi, fe‘llarning morfologik tipologiyasini tibbiyot sohasi doirasida chuqur o‘rganishga xizmat qiladi.